

Neįgaliųjų gyvenimo kokybės individualieji ir socialiniai aspektai meninio ugdymo kontekste

Aldona Vilkelienė¹, Karolina Kulikauskienė²

¹ Lietuvos edukologijos universitetas, Ugdymo mokslų fakultetas, Meninio ugdymo katedra, 08106 Vilnius, Studentų g. 39, aldona.vilkeliene@leu.lt

² Marijampolės socialinės pagalbos centras, Bažnyčios g. 19, 68298 Marijampolė, karalaina1@yahoo.co.uk

Anotacija. Straipsnyje pateikiama gyvenimo kokybės samprata ir išskiriama jos subjektyvioji prasmė. Subjektyvioji gyvenimo kokybės prasmė, kaip emocijų, tapatumo ir priklausymo tam tikrai grupei suvokimo raiška, išryškinama neįgaliųjų meninio ugdymo procese. Tyrimas atskleidė sutrikusio intelekto jaunuolių gyvenimo kokybės kriterijų meninio ugdymo kontekste individualiuosius (charakterio bruožai, gebėjimai, emocijų ir nuotaikų raiška) ir socialinius (bendravimas su mokytojais, draugais, identifikavimasis su šeima) aspektus.

Esminiai žodžiai: *gyvenimo kokybė, neįgalieji, meninis ugdymas.*

Įvadas

Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2013–2019 metų programoje (2012) suaugusiųjų neformaliojo švietimo prioritetu laikoma nuostata – sudaryti lygias galimybes neįgaliesiems dalyvauti visose gyvenimo srityse, t. y. užtikrinti jų gyvenimo kokybę. Mokslininkai (Drungilienė, Rauckis, 2004; Krutulienė, 2012) pripažįsta, kad medicininis požiūris gyvenimo kokybės turinyje sveikata tampa svarbiausiu komponentu, svarbiu tiek fiziniu, tiek socialiniu veiksniu. Problema yra ta, kad socialinė sritis – kultūra, mokslas, aplinka – gyvenimo kokybės vertinime užima nepakankamai reikšmingą vietą. Tyrimai (Aldridge, 1996; Ruud, 1997) patvirtina tai, kad žmogus, negebantis atpažinti ir išreikšti savo emocijų, jau preverbaliniame lygmenyje apriboja bendravimo ryšius su aplinkiniais, užgniauždamas ir nuslopindamas išgyvenimus. Tuomet jis tampa nesuprantamas aplinkiniams, be to, tai neigiamai veikia ir paties individo pasaulį – jis užsidaro savyje

ir netenka galimybių pajusti visaverčio gyvenimo kokybės. Taigi, pasak K. D. Keitho, R. L. Schalocko (1994), gyvenimo kokybės sąvoka specialiajame ugdyme tampa priemone, skatinančia pačių programų plėtrą ir tampančia paramos neįgaliesiems įvertinimu. Ši besikeičianti gyvenimo kokybės sąvoka specialiajame ugdyme gali būti suprantama arba kaip asmens ir jį supančios aplinkos individuali perspektyva, arba kaip socialinis konstruktas. Socialinė aplinka apima ir artimiausią aplinką – šeimą. Mokslininkai atkreipia dėmesį, kad neįgalusis jau nuo vaikystės susiduria su tėvų, giminaičių požiūriu, kuris ne visuomet yra adekvatus, o kartais net priešiškas (Goodley, Tregaskis, 2006). Taigi neįgaliųjų gyvenimo kokybės raiška, kurios individualieji ir socialiniai aspektai meninio ugdymo kontekste nagrinėti fragmentiškai (Hays, Minichiello, 2005; Murphy, 2003), yra **aktuali problema**. Vadovaujantis anksčiau pateiktais dokumentais, pagrindžiančiais neįgaliųjų asmenų lygiavertes galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime, ir mokslininkų tyrimais, išryškinančiais gyvenimo kokybės koncepcijos daugialypumą (Haas, 1999), iškyla būtinybė gyvenimo kokybę tyrinėti socialinėje aplinkoje, siejant ją ne tik su individo ekonomine, sveikatos būkle, bet ir su asmeninėmis savybėmis, kultūrine aplinka bei ugdymu, keliant probleminį klausimą, kokie yra sutrikusio intelekto jaunuolių, dalyvaujančių meniniame ugdyme, individualieji ir socialiniai gyvenimo kokybės aspektai.

Tyrimo objektas – individualieji ir socialiniai neįgaliųjų gyvenimo kokybės aspektai ugdant menu.

Tyrimo tikslas – atskleisti neįgaliųjų gyvenimo kokybės individualiuosius ir socialinius aspektus meniniame ugdyme.

Uždaviniai:

1. Išryškinti neįgaliųjų gyvenimo kokybės individualiuosius prasmės aspektus meninėje veikloje.
2. Atskleisti neįgaliųjų socialinių gyvenimo kokybės aspektų, siejant ugdymą su menine veikla, prasmę.

Tyrimo metodai: literatūros šaltinių analizė, duomenys renkami interviu ir stebėjimo metodais. Duomenys apdoroti aprašomosios analizės būdu.

Gyvenimo kokybės samprata

Gyvenimo kokybės klausimas kiekvienam žmogui yra aktualus, tačiau pati sąvoka „kokybė“ vertinama labai nevienareikšmiškai. Lietuvoje gyvenimo kokybė dažniausiai suprantama tradiciškai kaip ekonominė gerovė, neatsižvelgiant į išsimokslinimą, sveikatą, galimybes perimti ir internalizuoti vertybių sistemą ir tradicijas (Janušauskaitė, 2008). Ilgą laiką vyravo gyvenimo kokybės objektyvaus vertinimo požiūris ir tik pastaraisiais metais daugiau atsižvelgiama į subjektyviuosius žmonių vertinimus, asmeninę gerovę. Reikšmingi gyvenimo kokybės komponentai, kuriuos išskyrė mokslininkai T. Sørensenas ir S. Næssas

(1996), tokie kaip veikla (įsitraukimas, energija, savirealizacija ir laisvė), geri tarpusavio ryšiai (draugystė), pasitenkinimas (savęs priėmimas, savo vertės pajautimas), laimės pojūtis (saugumas ir džiaugsmas), papildo individo poreikių patenkinimo skalę subjektyviau, pačiam asmeniui prasmingu, aspektu (Gruževskis, Orlova, 2012; Kulikauskienė, 2012).

Tyrimo organizavimas

Siekiant išsiaiškinti tyrimo problemą 2012 m. atliktas veiklos tyrimas su suaugusiais sutrikusio intelekto jaunuoliais, dalyvaujantais vietos bendruomenės socialinės pagalbos centre vykstančiuose meniniuose užsiėmimuose. Šiame centre lankosi ne tik intelekto sutrikimų turintys jaunuoliai, bet ir Dauno sindromą bei fizinę negalią turintys asmenys. Tyrimui pasirinkti du sutrikusio intelekto jaunuoliai, dalyvaujantys grupės veikloje. Laikantis tyrimo etikos, jaunuolių vardai pakeisti, apie tyrimą informuoti jų pedagogai ir šeimos nariai, gautas sutikimas raštu atlikti tyrimą.

Eligijus, 28 metų. Nuo vaikystės turi vidutinį sutrikusio intelekto laipsnį. Koordinacija ir motorika iš dalies sutrikusi. Bendravimas dažniausiai neproduktyvus, sunkiai užmezga kontaktą. Gana dažnai vietoj bendravimo užsidaro savame pasaulyje, vengia žiūrėti kitiems į akis. Sunku prakalbinti, ne visada įmanoma suprasti, ką nori pasakyti. Labai jautriai reaguoja į pasikeitimus. Nesuvokia, kas yra pavojinga, visiškai nejaučia jokio skausmo. Psichologo apibūdinimu, yra sutrikęs suvokimas, tiriamasis jaučia svetimos aplinkos baimę, tačiau geba pats surasti namus ir į juos pareiti po užsiėmimų socialinės pagalbos centre. Pats pasirūpina asmenine higiena; nusiprausia, išsimaudo, apsirengia. Neturi didelių judėjimo, regos, klausos, psichomotorinės kontrolės funkcijų sutrikimų, tačiau nepajėgia tvarkyti finansinių reikalų, nesuvokia pinigų vertės. Ne visada gali pateikti informaciją apie save ar savo artimuosius, sunkiai įsisavina naują informaciją, sunkiai išreiškia save ir savo norus, daro tik tai, kas jam būna pasakyta.

Audrius, 30 metų. Turi psichikos raidos sutrikimų bei stereotipinius galvos purtymo judesius. Mokykloje išlausęs devynių klasių kursą. Socialinės pagalbos centrą lanko vienuoliktus metus. Pats geba pasirūpinti asmenine higiena. Neturi didelių judėjimo, regos, klausos ar kalbos sutrikimų. Pakankamai laisvai juda savo namuose ir už jų ribų. Savarankiškai gali tvarkytis su pinigais, tačiau, užpildant dokumentus, sąskaitas ar mokėjimo kvitus, reikalinga pagalba. Geba rašyti ir skaityti. Neturi fizinių sutrikimų. Pozityviai bendrauja tiek namuose, tiek dienos užimtumo centre su bendraamžiais. Noriai atlieka darbus, nereikalaujančius kruopštumo. Veiksmai, kuriems reikia sukaupti dėmesį, atliekami pasyviai.

Kiekvienas užsiėmimas vyksta trisdešimt penkias minutes. Jaunuoliai buvo stebimi 9 muzikinių užsiėmimų metu. Stebėjimo dalyvaujant metu fiksuojamos ir aprašomos jų emocinės būsenos, elgesys, veikla, tuo metu vykusios meninės veiklos turinys. Stebėjimo metu siekiama išsiaiškinti sutrikusio intelekto jaunuolių ugdymo menu galimybes subjektyviai patirti gyvenimo kokybės prasmę. Stebėjimas vyko dalyvaujant tyrėjai, kuri

buvo ir muzikos mokytoja. Dviejų jaunuolių pasirinkimas buvo motyvuotas tuo, kad jie abu turi intelekto sutrikimų, kad abu yra pakankamai geros fizinės būsenos, leidžiančios atlikti įvairių muzikinę veiklą ir kad jau metus nuolat lanko muzikinės veiklos užsiėmimus. Papildant tyrimo duomenis, taikytas interviu metodas su socialiniais darbuotojais ir tiriamųjų šeimos nariais.

Etnokultūros užsiėmimai šiame centre planuojami, atsižvelgiant į jaunuolių individualias savybes, gebėjimus, poreikius. Kadangi centras yra mažame Suvalkijos miestelyje, kurio aplinka ganėtinai kaimiška, gyventojai daugiausia užsiima ūkine veikla, dirba žemę. Taigi meninė veikla šiame centre sietina su etnokultūra: lietuvių liaudies dainos parenkamos tokios, kuriose atsispindi gamta, metų laikai, minimi gerai žinomi augalai, medžiai, šventės, įvykiai ir visa tai, kas gali skatinti domėtis lietuvių liaudies dainų atlikimo tradicijomis, suprasti, kada ir kokių metų laiku buvo atliekamos šios dainos. Liaudies dainų melodija nesudėtinga, ritmas paprastas, tekstai neįmantrūs, kupletą keičia nuotaikingas priedainis. Susipažįstant su dainomis, kurios skamba miestelio šventėse ar bendruomenės susiėjimuose, siekiama suteikti jaunuoliams teigiamų emocijų, kad dainuodami jie jaustųsi laimingi ir pakylėti, atrastų jiems pažįstamus ar žinomus turinio elementus. Jaunuoliai, kurie turi intelekto sutrikimų, pasižymi minimaliu bendravimu tiek su tėvais namuose, tiek su bendraamžiais, tačiau kultūros istorija, etninės tradicijos bei liaudies pedagogika (Sauka, 2007) liudija, kad liaudies dainų dainavimas yra kaip komunikacijos priemonė, dažnai tapatinama su gimtąja kalba. Lietuvių liaudies šokiai ar jų fragmentai, taikomi etnokultūros užsiėmimuose, pagrįsti edukologų (Navardauskienė, Rėklaitienė, 2008) nuostatomis, kad šokis gali padėti ugdyti savarankiškumą, pasaulio suvokimą, dėmesingumą, fizinį pasirengimą. Kūrybinės muzikos terapijos pradininkų (Nordoff, Robbins, 1971) sukurti metodai atskleidžia, kad improvizacija liaudiškais muzikos instrumentais neįgaliesiems, turintiems intelekto sutrikimų, gali turėti didelės reikšmės ritmo pojūčiui ir visai muzikinei asmenybės raidai, gali pakelti nuotaiką, muzikalumą, ritminę ir emocinę savivoką, įgalinti ugdytinį patirti prasmingų muzikinių, emocijų išgyvenimų.

Tyrimo eiga ir rezultatai

Išanalizavus dviejų tiriamųjų jaunuolių dalyvavimą meninėje veikloje, išskirtos temos ir potėmės, atspindinčios gyvenimo kokybės subjektyviąją prasmę, t. y. individualiuosius ir socialinius gyvenimo kokybės aspektus. Jie atsiskleidžia daugiakrypčiais vektoriais: taikant trijų rūšių meninio ugdymo veiklą (daina, šokis arba jo fragmentai, improvizavimas instrumentais) ir renkant duomenis stebėjimo, socialinių darbuotojų interviu, tėvų arba motinų interviu metu. Abiejų tiriamųjų elgesys, reakcijos ir meniniai rezultatai buvo skirtingi, šie skirtumai atsiskleidė ir mokytojai keičiant meninę veiklą. Stebėjimo rezultatai (1 lentelė) rodo, kad sutrikusio intelekto jaunuolių meninėje veikloje išryškėja jų emocijos, išgyvenimai, atsiskleidžia saviraiškos galimybės, išskylančios teigiami ar neigiami

gyvenimo įvykiai, siejami su vidinėmis individo charakteristikomis, atspindinčiomis subjektyviąją gyvenimo kokybės pusę.

1 lentelė. Psichologiniai, pedagoginiai ir socialiniai muzikinės veiklos aspektai

Tema	Potemė	Patvirtinamieji teiginiai
Saugumo – nesaugumo jausmas	Suprantamas dainos turinys Žinoma aplinka Iššūkis meno veikloje	Jie mokėsi lietuvių liaudies dainą „Vai tu, rugeli“. Dainos melodija rami, nesudėtinga, žodis „rugelis“ dažnai vartojamas buityje („ruginė duona“, „pjauti rugius“). Ši lietuvių liaudies daina buvo pateikta gerai įvertinus šios dainos tematiką, žodžių sudėtingumą, atkreiptas dėmesys į tai, kad ši daina yra Suvalkijos krašto daina, kuriame šie jaunuoliai gyvena. Dainų mokymas vyko jaunuoliams gerai pažįstamoje aplinkoje – aktų salėje. Visi instrumentai buvo mediniai mušamieji, t. y. tokie, kuriuos jaunuolis, gyvendamas kaimiškoje vietovėje, galėtų matyti dažnai liaudiškos muzikos susijimuose ar kituose bendruomenės renginiuose. Šokio veikla šiame centre iki tol nebuvo organizuota. Pradėjęs šokti, tiriamasis E. nuleido galvą, judesiai buvo sukaustyti ir statiški. Šokdami rateliu abu tiriamieji šoko neritmiškai. Kadangi stebimasis A. gana greitai perprato muzikos ir judesio vienovę, jis galėjo šokti greitesniu tempu. Tuo tarpu E. vis nesuspėjo su visais šokti rateliu.
Socialinės interakcijos	Mokymosi su vadove veikla Grupės narių bendradarbiavimas Santykis su žiūrovais	Vykstant užsiėmimui mokytoja aiškino ir drauge su jaunuoliais tarė dainos žodžius, mokė tiksliau intonuoti, kartu su ugdytiniais dainavo, dainuojantieji pasikeisdavo vietomis, buvo nuolat drąsinami. Instrumentų keitimosi metu buvo paduodami instrumentai, vieni kitiems jaunuoliai demonstravo, kaip reikia išgauti garsą. Tiriamasis E., pasakodamas apie muzikos instrumentą, žvelgė draugams bei žiūrovams į akis.
Charakterio bruožų skirtumai	Individuali reakcija skirtinga dainavimo ir šokio metu Skirtinga reakcija į pasirinktą muzikos instrumentą	Pastebėta, kad tiriamasis A. buvo žvalus, šypsojosi, ritmas jam suteikė pakilią nuotaiką. Tuo tarpu, nors visoje grupėje buvo pagyvėjimas, stebimasis E. išliko santūrus. <...> tiriamasis E. dainą atliko pakan-kamai drąsiai, žvelgė draugams bei vadovei į akis. Tiriamasis A. iki pat veiklos pabaigos buvo abejingas ir sustingęs. Stebėjimo metu užfiksuota skirtinga ugdytinių reakcija į pasirinktą instrumentą: mokytojai paprašius pasikeisti, vieni instrumentais keitėsi noriai, vedami smalsumo, kiti su savo instrumentu draugams groti ne-leido. Abu stebimieji instrumentais su grupės draugais pasikeitė noriai.
Meninių gabumų raiška	Spontaniškos meninės emocijos užsiėmimuose Tikslinis pasirodymas bendruomenei	Pradėjęs klausytis linksmą kaimo kapelos atliekamą polką, jaunuolių veide pasirodė šypsena. Tiriamasis A. sėdėdamas pradėjo ritmiškai trepsėti koja. Tiriamojo E. veide taip pat pasirodė džiaugsmas. Jie pradėjo laisviau šokti, linguoti. Mokytoja nestabdė šokio ir nesistengė taisyti kiekvieno judesio, leisdama mokiniams džiaugtis muzika ir pačiu šokiu. Daugiausia teigiamų emocijų kilo meninio pasirodymo artimiesiems ir centro pedagogams metu. Jaunuoliai išsirikavo puslankiu, kad visi galėtų vienas kitą stebėti. Veido mimika išreiškė džiaugsmą bei pasitenkinimą. Pastebėtas dažnas akių kontaktas su draugais bei muzikos mokytoja.

Stebint dainavimo užsiėmimą, tyrėja atkreipė dėmesį, kad dainavimo metu abu tiriamieji buvo susikaupę ir rimti. Mokymasis vyko vangiai. Pirmoji prielaida, kuri gali būti to priežastis – pirmą kartą pateikta nauja, jiems negirdėta daina. Galbūt pats mokymosi procesas jaunuoliams pasirodė neįdomus. Kito užsiėmimo metu mokytoja siekė, kad tekstas netaptų atlikimo kliūtimi, pasiūlė pritarti atskiras posmelio dalis plojimu, o vėliau ir ritminiu mediniu instrumentu. Jaunuoliai pagyvėjo, dainuodami siejo žodžius su ritminiais motyvais, todėl daina sklido sklandžiau. Jaunuolių individuali reakcija į dainavimo veiklą buvo skirtinga, todėl tyrėja turėjo naujai perplanuoti veiklą.

Pastebėjus, kad mokymasis vyksta sklandžiau, kai įjungiami ritminiai judesiai, plojimai, mokytoja pasiūlė pašokti. Buvo pasiūlyta mokytis nesudėtingų šokių, atliekamų tam tikromis progomis (vestuvės, svečių sutikimas ir kt.). Kai kurie jaunuoliai nemokėjo eiti ritmiškai pagal muziką, išlaikyti ratelio formas. Šokio veikla jiems tapo iššūkiu. Po kelių užsiėmimų, skambant liaudies muzikai, visada šokių metu būdavęs drovus, E. nebijojo būti pastebėtas, pasitikėjo savo jėgomis ir laisvai judėjo. Tačiau šeštojo užsiėmimo metu jis atsisakė šokti. Mokytoja pakeitė veiklą ir skyrė jam „vertintojo ir mokytojo“ užduotį. Tai jaunuoliui patiko ir užduotį jis atliko su malonumu. Nuolat analizuodama savo veiklą, mokytoja įtraukė improvizaciją muzikos instrumentais. Ji leido mokiniais pasirinkti instrumentą, kuriuo jie patys norėtų groti. Tai jaunuolius paskatino būti šioje veikloje aktyvesnius. Daugiausia teigiamų emocijų kilo meninio pasirodymo artimiesiems ir centro pedagogams metu. Taigi, išskirtosios temos atspindi meninių užsiėmimų, kaip saugios arba iššūkius suteikiančios aplinkos, kuri neįgaliajam yra tarsi problemų sprendimo aplinka, svarbą. Stebėjimo metu išryškėjo ir bendravimo, priklausymo grupei momentai, individualūs jaunuolių bruožai, teigiamos emocijos, sklindančios tiek užsiėmimų, tiek viešų pasirodymų metu. Pastebėtas ir bendrumo jausmas grupėje. Tai patvirtina mokslininkų, tyrinėjančių neįgalųjų integraciją, tyrimai. Neįgaliajam muzika tampa būdu integruotis į bendruomenę, o jau pats buvimas bendruomenėje leidžia jam jaustis saugiam, priklausančiam grupei, tautai, jos kultūrai (Tucek, Vilkeliene, 2007).

Stebėjimo duomenų analizė atskleidė individualiuosius ypatumus (charakterio bruožų skirtumai, meninių gebėjimų individuali raiška, nuotaikų ir būsenų įvairovė – saugumas, nerimas). Stebėjimo metu užfiksuoti ir bendravimo momentai, bylojantys apie socialinius gyvenimo kokybės aspektus.

Siekiant išorinio validumo, buvo apklaustos socialinės darbuotojos, dirbančios toje pačioje įstaigoje su šiais tiriamais jaunuoliais. Joms buvo pateiktas klausimas, kaip jaučiasi sutrikusio intelekto jaunuoliai E. ir A., kai jie yra kituose užsiėmimuose, o ne meninio ugdymo pamokoje. Informantų atsakymai leido atskleisti naujus arba patvirtinti stebėjimo metu išryškėjusius duomenis (2 lentelė). Socialinės darbuotojos praleidžia su neįgaliais jaunuoliais didesnę dalį laiko socialinės pagalbos centre, todėl gali palyginti jų būsenas ir elgesį ne tik meninių užsiėmimų, bet ir koncertų, laukiant repeticijų ar kitos veiklos metu. Fenomenologinės filosofijos atstovai teigia, kad muzika, kaip meno rūšis, per estetinį patyrimą suteikia galimybę, suvokti egzistencijos

prasmę ir žmogui leidžia pasijusti unikaliai, nes fenomenologijos dėmesys sutelktas į žmogų. Muzika, kaip ypatinga neverbalinė komunikacija, gali išreikšti tai, ko negalima pasakyti žodžiais, todėl emocijų raišką socialinės darbuotojos savo atsakymuose apibūdino gana dažnai.

2 lentelė. Emocijų raiška meninio ugdymo procese

Tema	Potemė	Patvirtinamieji teiginiai
Teigiamos emocijos meninio užsiėmimo metu	Pakili nuotaika užsiėmimo metu	Grodamas šypsosi, dainuoti patinka
Teigiamos emocijos po įvykusių meninių užsiėmimų	Gera nuotaika išlieka ir po užsiėmimo	Šūkauja, straksi pareidami Koridoriuje girdėti, kai pareina iš repeticijos
Nuotaikų kaita	Nuotaika nepastovi, besikeičianti	Per dieną nuotaikos greitai keičiasi – čia juokiasi, tai jau vėl paniuręs
Viešų pasirodymų teigiamas fonas	Koncertai pakelia nuotaiką	Po koncertų energija liejasi, jie jaučiasi pakylėti

Palyginti socialinių darbuotojų pasisakymus su stebėjimo dalyvaujant pačiai tyrėjai rezultatais, pastebima, kad socialinės darbuotojos beveik neminėjo neigiamų nuotaikų, kurios užfiksuotos stebėjimo metu, ypač atliekant liaudies dainas (tiriamasis Andrius) arba šokio metu (tiriamasis Eligijus). Galima paaiškinti, kad socialinės darbuotojos ne visada dalyvauja meninės veiklos užsiėmimuose ir neatkreipė dėmesio į šias detales.

Antras klausimas „Ar pastebite pokyčius jaunuolių A. ir E. elgesyje šokio ar bendrų meninių pasirodymų metu?“ Informantai daugiau pasisakė apie jaunuolių bendravimo, elgesio grojant, ypač šokant, kaitą (3 lentelė). Liaudies šokių ar jų fragmentų atlikimo metu išryškėja komunikacinė šio meno žanro prigimtis, socialinių interakcijų, meninių pasirodymų viešojoje erdvėje galimybės.

Mokslininkai išskiria prasmės, gerovės ar laimės kriterijus, tarsi objektyvias pasekmes. Egzistuoja kiekvieno iš šių kriterijų subjektyvioji prasmė ir tai glaudžiai siejasi su asmenybės tapatumo suvokimu (Ruud, 1997). Autoriaus teigimu, tai yra: emocinis sąmoningumas, veikimas, priklausymas grupei, prasmė. Tai patvirtina psichologijos ir pedagogikos nuostatas, koks svarbus yra individo gebėjimas suvokti savo emocinę būseną, adekvatus jos vertinimas, galimybės dalytis savo patirtimi. Pasak J. Moreno (2005), tautinio identiteto suvokimas ir jo stiprinimas – vienas iš neįgaliojo asmenybės įtvirtinančių veiksnių. Pasaulinės muzikos terapijos federacijos pateiktame muzikos terapijos apibrėžime nurodoma, kad terapijos metu vyksta ir tautinio identiteto suvokimo stiprinimas, kurio metu atsistato individo funkcijos, pasiekama geresnė intrapersonalinė ir / ar interpersonalinė integracija ir dėl to gerėja gyvenimo kokybė.

Neįgalių jaunuolių tėvams buvo pateiktas klausimas apie tai, ar pasikeitė jų sūnaus elgesys namuose, kai jis ėmė lankyti meninio ugdymo pamokas. Interviu su tiriamųjų

3 lentelė. Socialinės interakcijos meninėje veikloje

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai
Bendradarbiavimas	Bendrauja grodamas su draugais	Grodamas pasižiūri į kitus Jaunuoliai pradeda daugiau bendrauti Liaudies šokiai – ta veikla, kai reikia stebėti ne vien save šokantį, bet ir prisitaikyti prie draugų
Iniciatyvumas	Daugiau bendrauja su vadovais, pedagogais	Daugiau bendrauja su manimi (socialinė darbuotoja)
Galimybė viešai pademonstruoti savo meninius gebėjimus	Drąsiau dalyvauja bendruomenės renginiuose	Gali visur dainuoti, nes moka daugiau Tai leidžia jaunuoliams pasirodyti kuo aukštesniame lygyje ir didesniam klausytojų ratui Kazką geba padaryti ir koncertų metu parodyti kitiems

šeimoms nariais duomenys atskleidė neįgaliojo ugdytinio gyvenimo kokybės požymius santykiuose su šeimos nariais, buitiniame kontekste (4 lentelė).

Interviu su sutrikusio intelekto jaunuolių motinomis atskleidė, kad tai, kas buvo užfiksuota stebėjimo metu, pavyzdžiui, Andriaus polinkis šokti, yra sietinas su faktu, jog jo tėvai šoka liaudies šokius. Dėl to Andrius labai didžiavosi, galėdamas namuose papasakoti tėvui, kad jis irgi šoka. Tai praplėtė kasdinių šeimos pokalbių temas, sustiprino jaunuolio orumą. Eligijus irgi namuose kalba daugiau, tačiau jis kalba apie savo muzikos instrumentą, apie tai, kaip jis groja, kaip keičiasi su kitais, kokie gražūs instrumentai, kada jie koncertuos, kada reikės paruošti koncertinę aprangą. Tėvų nuomone, tokia meninė veikla yra labai svarbi, tik ji turėtų būti skirta subrendusiems žmonėms, repertuaras savo turiniu turėtų būti panašus į atitinkamo amžiaus jaunuolių, nežeidžiant jų orumo.

Atlikto tyrimo su suaugusiais sutrikusio intelekto jaunuoliais rezultatai atskleidė, kaip meninio ugdymo užsiėmimai papildo neįgaliųjų gyvenimo kokybę subjektyviais, asmeniui svarbiais potyriais. Šiuos teiginius patvirtina E. Ruudo (1997) tyrimai, kuriuose pabrėžiama, jog neįgaliojo gyvenimo kokybė taikant muzikos priemones keičiasi teigiamai: atsiranda prielaidos bendrumo jausmui, muzika žadina vitališkumą ir emocijas bei padeda harmonizuoti jausmus, muzikinės išraiškos priemonės papildo saviraiškos galimybes, o tautinio tapatumo suvokimas sukuria bendrumo, priklausymo etninei grupei arba savo tautai, jausmą.

4 lentelė. Identifikavimasis su šeima

Tema	Potėmė	Patvirtinamieji teiginiai
Santykių su tėvais kokybė	Tėsia tėvo meninę veiklą	Pradėjo tėčiui pasakoti, kaip šoka, kaip ir tėtis kadaise šoko
	Keičiasi mamos bendravimo stilius	Jeigu reikėdavo ko paklausti, užsidarydavau su juo kambary, šiaip ne taip pasikalbėdavom. Pasakyčiau, tapo drąsesnis. Jis pradėjo daugiau kalbėti. Smagu, kad namie apie tai kalba.
Iniciatyva šeimoje	Šeimos šventėse dalyvauja neįgalūs	Ir ritminius žingsnelius turėtų sušokti, nes per kokią šventę, kai pakvieti pašokti, tai šoka – kaip rimtas vyras. Nesvarbu jam polka ar valsas... šoka patenkintas.
	Inicijuojami pokalbiai šeimoje	Pasakoja, kad turi savo instrumentą, juo groja (E.) Anksčiau tai iš viso žodžio iš jo neištraukdavai. Pasakoja, ką vaidina. Dainavo, žiūrėdamas laidą namuose.
Higiena ir estetika	Rūpinimasis savo išvaizda	Jis pradėjo kažkuo rūpintis Pradėjo rūpintis batais, baltiniais, kai žino, kad reiks vaidinti.
Tėvų požiūris į neįgalųjį jaunuolį	Išryškinama žmogaus orumo svarba	Visus tuos įgūdžius reikia kartoti. Kad jie būtų ruošiami ne kaip maži vaikai, o kaip suaugę. Jis niekad nebuvo įtrauktas į jokių pasirodymus... jaučia, kad yra reikalingas.

Išvados

1. Gyvenimo kokybės samprata yra daugiakryptė: ji istoriškai keitėsi, priklausydama nuo visuomeninės santvarkos, jos išsivystymo lygio. Ilgą laiką ši kokybė buvo vertinama pagal objektyvius požymius: gyvenimo trukmė ir sveikata, išsilavinimas, materialus aprūpinimas. Tai – ekonominis ir medicininis požiūris. Pasikeitęs požiūris į gyvenimo kokybę sutapo su plintančia humanistine nuostata, numatančia kiekvieno individo gali-

mybes tenkinti poreikius, perimti ir internalizuoti vertybių sistemą, tradicijas, analizuoti ir vertinti savo asmeninius išgyvenimus. Tai – subjektyvioji gyvenimo kokybės prasmė, reiškianti neįgaliesiems asmenims naują veiklą, gerus tarpusavio ryšius, bendrumo pojūtį, laimę ir saugumą, o kartu ir identiteto stiprinimą ir socialinę integraciją.

2. Meninio ugdymo procese sukuriama aplinka tampa bendruomenės tradicijų, vertybių ir asmeninės prasmės kūrimo kontekstu. Kiekviena nauja veikla vertinama kaip iššūkis, kurį sutrikusio intelekto jaunuolis turi įveikti, tobulindamas savo įgūdžius ir prisitaikydamas prie aplinkos. Jis artimiau susipažįsta su grupės nariais, pedagogais, bendruomene, atskleidžia savo meninius gabumus ir talentą. Nevienodai reaguodami į skirtingą meninę veiklą, skirtingai atlikdami menines užduotis, neįgalieji atskleidžia savo individualumą, išreiškia save meno priemonėmis. Tokiame kontekste neįgaliojo gyvenimo kokybės individualieji aspektai atsiskleidžia kaip galimybė išreikšti savo tapatumą, kuriant ir perimant vertybes, kurios vyrauja supančioje kultūroje, atskleisti savo nuotaikas, reikšti emocijas. Suvokimas, kad asmuo priklauso tam tikrai kultūrai, etninei grupei, galimybė drauge kurti ir veikti pažadina teigiamas emocijas, suteikia viltį, praplečia bendradarbiavimo ir kartu atskleidžia gyvenimo kokybės socialinius aspektus.

3. Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad meninė veikla keičia santykių šeimoje kokybę – pokalbių metu atrandami panašumai tarp tėvo ir sūnaus meninės veiklos (A. atveju paaiškėjo, kad kadaise šoko ir jo tėvai). Neįgalieji drąsiau inicijuoja pokalbius šeimoje meninio ugdymo temomis, rūpinasi savo estetinė išvaizda, daugiau laiko skiria asmeninei higienai. Tuo tarpu tėvai rūpinasi, kad meninio ugdymo veikloje jaunuoliai jaustųsi oriai. Toks šeimos palaikymas padeda neįgaliajam jaustis saugesniam ir mylimam, atsiranda prielaidos bendrumo jausmui, žadinamos teigiamos emocijos, kompleksiskai kuriama gyvenimo kokybė.

Literatūra

- Aldridge, D. (1996). *Music therapy research and practice in medicine: From out of the silence*. London: Jessica Kingsley Publishers Ltd.
- Goodley, D., Tregaskis, C. (2006). Storying Disability and Impairment: Retrospective Accounts of Disabled Family Life. *Qualitative Health Research*, 16. Prieiga per internetą: <<http://qhr.sagepub.com/content/16/5/630>>.
- Gruževskis, B., Orlova, U. L. (2012). Sąvokos „gyvenimo kokybė“ raidos tendencijos. *Socialinis darbas*, 11, p. 7–18.
- Drungilienė, D., Rauckis, J. (2004). Kaimo ir miesto jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų sveikata lyginamuoju aspektu. *Tiltai*, 23, p. 34–35.
- Haas, B. K. A. (1999). Multidisciplinary Concept Analysis of Quality of Life. *Western Journal of Nursing Research*, 21, p. 728–742.

- Hays, T., Minichiello, V. (2005). The Contribution of Music to Quality of Life in Older People: an Australian Qualitative Study. *Ageing and Society*, 25, p. 261–278.
- Janušauskaitė, G. (2008). Gyvenimo kokybės tyrimai: problemos ir galimybės. *Filosofija. Sociologija*, 19, p. 34–44.
- Keith, K. D., Schalock, R. L. (1994). The Measurement of Quality of Life in Adolescents: The Quality of Student Life Questionnaire. *American Journal of Family Therapy*, 22 (1), p. 83–87.
- Krutulienė, S. (2012). Gyvenimo kokybė: sąvokos apibrėžimas ir santykis su gero gyvenimo terminais. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 3, p. 117–130.
- Kulikauskienė, K. (2012). *Etninė kultūra kaip sutrikusio intelekto jaunuolių gyvenimo kokybės prielaida*. Magistro darbas, edukologija. Lietuvos edukologijos universitetas, Meninio ugdymo katedra.
- Moreno, J. (2005). Ethnomusic Therapy: An Interdisciplinary Approach to Music and Healing. *The Arts in Psychotherapy*, 22 (5), p. 1–10.
- Murphy, J. W. (2003). *Music and Quality of Life: the Status of Music in Ohio Nursing Homes*. Ohio state university, unpublished dissertation.
- Nacionalinė neįgaliųjų integracijos 2013–2019 metų programa. (2012). *Valstybės žinios*, p. 137–7021.
- Navardauskienė, L., Rėklaitienė, L. (2008). *Neįgaliųjų šokio teorija, metodika ir organizavimas*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.
- Nordoff, P., Robbins, C. (1971). *Music Therapy in Special education*. Barselona, Barselona Publishers.
- Ruud, E. (1997). Music and Quality of Life. *Nordic Journal of Music therapy*, 6 (2), p. 86–97.
- Sauka, D. (2007). *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Sørensen, T., Næss, S. (1996). To Measure Quality of Life: Relevance and Use in the Psychiatric Domain. *Nordic Journal of psychiatry*, 50, p. 29–39.
- Stige, B. (1996). Music, Music Therapy and Health Promotion. *Culture and Health. Report from The International Conference on Culture and Health*, Oslo.
- Tucek, G., Vilkelienė, A. (2007). *Selected Aspects of Intercultural Approach towards Music Therapy*. Alytus: Albagrafija.

Individual and Social Aspects of Quality of Life of the Disabled in the Context of Arts Education

Aldona Vilkelienė¹, Karolina Kulikauskienė²

¹ Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education, Department of Arts Education, Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, aldona.vilkeliene@leu.lt

² Social Support Centre of Marijampolė, Bažnyčios St. 19, LT-68298 Marijampolė, Lithuania, karalaina1@yahoo.co.uk.

Summary

This paper examines the problem of quality of life that scientists explain in the very different ways: economic, medical, pedagogical-psychological and artistic therapeutic. The national documents and scientific research papers note that the social area – culture, science, environment - occupy a prominent place in the quality of life assessment, so there is a need to explore the quality of life in social environment, in conjunction not only with the individual's economic and health status, but also with his personal features, cultural environment and education. The expression of quality of life for people with disabilities in the context of arts education was examined very fragmentary (Hays, Minichiello, 2005; Murphy, 2003); therefore the objective of the article is to analyse individual and social aspects of quality of life and to reveal the expression of its characteristics in the context of arts education. Subjective individual experiences, self-assessment, ability to realize one's potential, sense of happiness and security complement the psychological satisfaction scale in the aspect, meaningful for the person. Mentally retarded young people who find it difficult to adequately express their emotions or to recognize them, often become incomprehensible to others, they lose opportunities to interact as valuable partners, their quality of life becomes worse. However, when analysing the results of research, it follows, that positive emotions, social interactions and assessment of identity during artistic activity is one of the most important meanings of quality of life of the person. Identity, or self-perception, as a person belonging to a certain group, holding a certain status or capable of conveying certain values, can be developed by strengthening of national identity, which is revealed in the ethnic culture. Folk songs, dances, traditional crafts, ethnic symbols and rituals, as well as the other traditional activities, are the time-tested spiritual experience of the nation, by intonations and content close to the human nature: the lullabies intonation, simple rhythms. Hereby, in the context of special arts education, the content, related to the traditions and values, that are still alive in the family, school, community, expands the range of emotions, the limits of cooperation, and at the same time, the quality of life.

Keywords: *quality of life, people with special needs, arts education.*

Įteikta / Received 2013-12-06
Priimta / Accepted 2014-06-20